

ИЗ „СТРАХ И ТРЕПЕТ“

(Диалектическа лирика от Йоханес де Силенцио)

Откъс

СЪОРЕН КИРКЕГОР

Това, което Тарквиний Супербий чазваше на
маковите цветове в градината си, разбра синът, но
не и вестителят.

Хаман

НАСТРОЕНИЕ

Имало някога един човек, който като дете бил чул онази хубава приказка за това, как бог събляз-
нил Авраам и как последният устоял на съблязънта, запазил вярата и за втори път му се родил син,
противно на очакванията. Когато поостарял, човекът прочел същия разказ с още по-голямо възхищение,
защото животът бил разделил това, което било обединено в набожната простота на детето. Колкото
повече остарявал, толкова по-често неговата мисъл се връщала към онзи разказ, неговото въодушеве-
ние ставало все по-голямо и въпреки това той все по-малко можел да го разбере. Най-сетне той забрав-
вил покрай разказа всичко останало. Душата му имала едно-единствено желание, да види Авраам, един
непреодолим копнеж, да е свидетел на онова събитие. Неговото желание не било да види прекрасните
селения на Изтока, не великолепие на обегованата земя, не онази богобоязлива двойка, чиято стар-
рост сам бог благословил, нито достопочтената фигура на престарелия патриарх, нито пищната младост
на подарения от бог Исаак — той не би имал нищо против всичко това да е станало на едно пусто
поле. Неговото желание било да вземе участие в тридневното пътуване, когато Авраам с мъка яздил,
а Исаак го следвал до него отстрани. Неговото желание било да присъствува в онзи миг, в който Ав-
раам въздигнал поглед и съзрял в далнината планината Мория, мигът, в който изоставил магаретата
и продължил сам с Исаак нагоре по планината, защото това, което го занимавало, не е било изкузната
мрежа на въображението, а страхотният трепет на мисълта.

Този човек не е бил мислител, той не е чувствувал порив да излезе извън границите на вярата, стру-
вало му се е, че най-прекрасното е да остане в съзнанието като баша на вярата, че е завидна участ
да я притежава, дори и никой да не знае това.

Този човек не е бил учен тълкувател на Библията, той не е знаел староеврейски. Ако знаеше ста-
роеврейски, той може би лесно би разбрал разказа за Авраам.

I

„И Бог, изкушавайки Авраама, му рече: вземи единичкия си син Исаака, когото ти обичаш, и иди
в земята Мория, и там го принеси в жертва чрез всесъжение на една от планините, която аз ще ти
покажа.“ (Библия, Матей, книга първа, 22, 1—2.)

Било ранна сутрин. Авраам станал рано, наредил да оседлаят ослите и напуснал заедно с Исаак
дома си, Сара го съпроводила с поглед от прозореца, надолу по долината, докато ги изгубила от очи.
Те яздили мълчешком три дена, на четвъртия ден Авраам все още не бил казал нито дума, а вдигнал

взор и видял в далечината планината Мория. Той изоставил слугите и поел сам с Исаак за ръка нагоре по планината. Авраам обаче си рекъл: „Аз няма да крия от Исаак къде го водя.“ Той се спрял, положил ръка върху главата на Исаак, благословил го и Исаак се навел да приеме благословията. А лицето на Авраам било изпълнено с башиня любов, погледът му бил благ, словото предупредително. Исаак обаче не можел да го разбере, душата му не можела да се възвиси. Той обгърнал колената на Авраам, хвърлил се умолятелно пред краката му, замолил за младия си живот, за красивите си надежди, той спомнял радостите в дома на Авраам, спомнял грижите и самотата. Тогава Авраам вдигнал момчето и го повел за ръка, а словото му било изпълнено с утеха и предупреждение. Исаак обаче не можел да го разбере. Той се изкачил на планината Мория, но Исаак не го разбрал. Тогава той отвърнал за миг лика си от него, но когато Исаак видял отново лицето на Авраам, то било променено, погледът му бил безумен, видът му бил ужасен. Той хванал Исаак за гърдите, хвърлил го на земята и казал: „Глупаво момче, няма наистина вярваш, че аз съм твой баща? Аз съм идолопоклонник. Вярваш ли, че това е божия повеля? Не, това е мое желание.“ Тогава Исаак потръпнал и извикал в страха си: „Боже на небето, смили се над мене, боже Авраамови, смили се над мен, ако нямам баща на земята, то бъди ми ти баща!“ Но Авраам прошепнал на себе си: „Боже на небето, благодаря ти, по-добре е той да вярва, че аз съм чудовище, отколкото да загуби вярата в тебе.“

Когато детето трябва да се отбие, майката начерня гърдите си. Би било грях гърдите да изледат наляти, когато дете не бива да се докосне до тях. Така поне детето мисли, че гърдите са се променили, но майката, тя е същата, погледът ѝ е изпълнен с любов и нежност, както винаги. Щастлив е този, който не е използвал по-ужасни средства, за да отбие детето!

II

Било ранна утрин. Авраам станал рано, прегърнал Сара, своята съпруга на старини, а Сара целунала Исаак, който я спасил от позор, нейната гордост, надеждата за всички поколения. После те мълчешком заездил по пътя и погледът на Авраам бил впит в земята до четвъртия ден — тогава той вдигнал взор и видял далеч напред планината Мория, но погледът му отново се впил в земята. Мълчешком той заподреждал дървета за всесъжение, завързал Исаак, мълчешком извадил ножа. Тогава той видял овена, когото бог бил избрал. Него той пожертвувал и се отправил за дома. От този ден нататък Авраам се състарил, той не можел да забрави, че бог е поискал подобно нещо от него. Исаак растял, както преди, но взорът на Авраам помръкнал, той не съзирал повече радостта.

* * *

Когато детето порасне и трябва да се отбие, тогава майката закрива подобно на девица гърдите си — така детето няма повече майка. Щастливо е онова дете, което не е загубило майка си по друг начин!

III

Било ранна утрин. Авраам станал рано. Той целунал Сара, младата майка, а Сара целунала Исаак, своята любов, своята радост на всички времена. И Авраам заездил замислено по пътя, той си мислел за Агар и за сина, който прогонил в пустинята. Изкачил се на планината Мория, извадил ножа.

Било тиха вечер и Авраам се упътил сам към планината Мория. Той се хвърлил по лице, замолил бог да му прости греха, че е поискал да пожертвува Исаак, че башата е забравил дълга към сина. Той често яздил по своя самотен път, но не можел да намери покой. Той не можел да разбере, че е грях, че е искал да пожертвува в името на бога най-доброто, което е имал, това, за което сам той би дал хиляди пъти своя собствен живот. И ако това бе грях, ако той не бе обичал Исаак по такъв начин, тогава той не би разбрал, че грехът му може да бъде простен, защото кой грях би бил по-ужасен?

* * *

Когато детето трябва да се отбие, тогава също и майката тъжи, че тя и детето все повече ще трябва да се отделят един от друг, че детето, което някога е лежало под сърцето ѝ, което после е почивало на гърдите ѝ, няма да бъде повече близо до нея. Така те скърбят заедно. Щастлив е този, който е успял да задържи детето толкова близо, че да няма нужда да тъжи за него!

Било ранна утрин. Всичко в дома на Авраам било приготвено за път. Той взел сбогом със Сара и Елиезер, верният слуга го последвал по пътя, а после се върнал обратно. Те яздели дружно, заедно, Авраам и Исаак, докато стигнали до планината Мория. Авраам обаче приготвил всичко за жертвоприношението, спокойно и с благодарност, но обръщайки се, за да извади ножа, Исаак видял, че лявата ръка на Авраам се свила в юмрук от отчаяние и тогава през тялото му преминала тръпка, но Авраам извадил ножа.

Те се отправили отново към дома и Сара се завтекла насреща им, но Исаак бил загубил вярата. В целия свят никого не е казвана нито дума и Исаак никого нищо не споменал пред никого. Нито дума за това, което видял, а и Авраам не подозирал, че някой го е видял.

• • •

Когато едно дете трябва да се отбие, тогава майката има под ръка една по-силна храна, така че детето да не умре от глад. Щастлив е този, който има по-силната храна под ръка!

• • •

Така и по много подобни начини мислел онзи човек, с когото говорихме за тази случка. Всеки път, когато след едно пътуване до планината Мория се завръщал у дома, той рухвал от умора, сплитал ръце и казал: „Никой не е бил толкова велик, колкото Авраам, кой е в състояние да го разбере?“

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА АВРААМ

Ако в човека нямаше вечно съзнание, ако в основата на всичко бе залегнала само една диво кипяща сила, която, гърчейки се в тъмни страсти, би създала всичко велико и всичко незначително, ако се криеше зад всичко една бездънна празнота, която с нищо не може да се запълни, какво друго тогава би бил животът освен отчаяние? Ако нещата стояха така, ако нямаше никаква свята връзка, която да свързваше човечеството, ако едно поколение се събуждаше за живот след другото, както дърветата в гората, ако едно поколение заменяше другото, както птичата песен в гората, ако човешкият род минаваше през света, както корабът се плъзга по морската шир, както вятърът бушува над пустинята, една безсмислена и безплодна дейност, ако една вечна забравя, вечно жадна, дебнеше стръбно своята плячка, и ако нямаше никаква сила, която да е достатъчно силна да я изтръгне от нея, колко празен, колко безутешен би бил животът само! Затова и нещата не стоят така и както бог е създал мъжа и жената, така той е създал и героя, поета или разказвача. Той не може да прави това, което прави героят, той може само да се възхищава, да обича, да се радва на героя. Но и той е не по-малко щастлив от него, защото героят е като неговото по-добро аз, в което той е влюбен, щастлив, че все пак не е той самият този, чиято любов може да бъде обект на възторг. Той е геният на възпоменанието, той не може да направи нищо, без да припомни това, което е било извършено. Той не може да направи нищо, без да се възхити на това, което е извършено. Той не взема нищо от своето собствено, но е ревнив по отношение на довереното. Той следва избора на своето сърце, и когато е намерил търсеното, тогава той тръгва да обикаля по вратите на хората със своята песен и своето слово, така че всички да се възхищават на героя, като него да се гордеят с героя, както той се гордее. Това е неговото дело, неговото смирено творение, това е върнатата му служба в дома на героя. Остане ли така верен на своята любов, ако ден и нощ той се бори с коварната хитрост на забравата, която иска да му отмъкне героя, той е завършил напълно своето дело, тогава той бива съединен с героя, който го е обичал също толкова вярно, защото поетът е все едно по-доброто аз на героя. Наистина като спомен то е безсилно, но също така като спомен то е просветлено. Затова не бива никой, който е бил велик, да бъде забравен, ако ще и това да трае по-дълго време, дори и облакът на неразбирането да отнесе със себе си героя, неговият почитател все пак ще дойде и колкото повече време изминава, толкова по-предано се привързва той към него.

Не! Не бива да бъде забравян никой, който е бил велик на света. Всеки е велик по свой собствен начин, всеки според мярката на величината, която е обичал. Защото този, който е обичал себе си, е

станал велик посредством самия себе си, а този, който е обичал други хора, е станал велик чрез своята всеотдайност, но този, който обича бог, е по-велик от всички. Всеки трябва да живее в спомена, но всеки е станал велик според мярката на това, което очаква. Един е станал велик, очаквайки възможното, друг — очаквайки вечното, но този, който е очаквал невъзможното, е станал по-велик от всички. Всеки трябва да живее в спомена, но всеки е станал велик изцяло според мярката на величината на това, с което се е борил. Защото този, който се е борил със света, е станал велик в преодоляването на света, а този, който се е борил със самия себе си, е станал велик, преодолявайки самия себе си. Но този, който се е борил с бог, е станал по-велик от всички. Така са се борили в света, човек срещу човек, един срещу хиляди, но този, който се бори срещу бог, е по-велик от всички. Така са се борили на земята. Ето този, който, разчитайки на силата си, преодолява всичко, ето този, който в своята немощ побеждава бога. Ето този, който, уповавайки се на себе си, спечелва всичко; и този, който независимо от силата си жертвува всичко, но този, който вярва в бог, е бил по-велик от всички. Един е велик поради силата си а друг поради мъдростта си, трети поради надеждата си, а друг — поради любовта си, Авраам е бил по-велик от всички, благодарение на една сила, чиято мощ е безсилието, велик е мъдростта, чиято тайна е безумството¹, велик с надеждата, чиято образ е безумието, велик с любовта, която е омраза към самия себе си.

С вяра, бидейки призован, Авраам напуснал земята на бащите² и се заселил като чужденец в обетованата страна. Някои неща той оставил, някои взел със себе си — той оставил земния си разум и взел вярата със себе си, иначе не би заминал, а би си помислил, че това е неразумно. С вярата си той бил чужденец в обетованата земя и нямало нищо, което да му напомня за всичко, което му е скъпо, а всички примамвало с непознатостта си душата му към тъжен копнеж. И все пак той е бил избраникът на бог, когото господ обичал! Да, ако беше отритнат, отблъснат от божията милост, тогава той по-добре би могъл да разбере това, сега обаче това бе като подигравка над него и над неговата надежда. На света е имало също и друг³, който, прокуден от бащината земя, която обичал, е живял в изгнание. . . Той не е забравен, нито неговите елегии, когато в тъгата си той е търсил и намерил изгубеното. Авраам не ни е оставил такава жална песен. Човешко е да се оплакваш, човешко е да плачеш с плачещия, но по-велико е да вярваш, блажено да наблюдаваш вярващия.

Благодарение на вярата си Авраам получава обета, че бог ще благослови и преблагослови, ще размножи и преумножи неговото семе, както небесните звезди и както пясъка на морския бряг и земните народи⁴. Времето минавало. Възможността била налице, Авраам вярвал, времето минавало, започнало да става безсмислено, Авраам продължавал да вярва. Имало човек на света, който също живеел в очакване⁵. Времето минавало, денят клонял към залик, той не бил достатъчно окаян, за да забравя своето очакване, затова и той съвсем не бива да бъде забравян. Така той страдал и тъгата не го измамил, както бе направил животът — тя направила за него всичко, на което е била способна, в сладостта на тъгата той придобил измамилото го свое очакване. Човешко е да се тъгува, човешко е да се тъгува с тъгуващия, но още по-велико е да се вярва, още по-блажено е да се съзерцава вярващият. Авраам не е оставил никаква жална песен. Той не е броил с тъга дните, докато времето се изнизвало, не поглеждал Сара с подозрителни погледи дали остарява, той не спрял хода на слънцето, за да не побелява Сара, а заедно с нея — и неговото очакване, не пял горестно своя тъжен припев пред Сара. Авраам остарял, за Сара, станала за посмешище в страната, и все пак той бил избраникът на бога и наследник на обета, че в неговото семе ще бъдат благословени всички земни народи. Нима не би било тогава по-добре, ако той не беше избраникът на бог? Какво значи това да си избраник на бог? Значи ли това на младина да ти откажат желанията на младостта, за да бъдат изпълнени след големи изпитания и мъки на старини? Но Авраам вярвал и здраво държал за обета. Ако Авраам се бе поколебал, тогава той би се отказал от него. Той би казал на бог: „Може би не е твоя воля, това трябва да стане, тогава аз ще се откажа от желанието, макар то да е всичко за мене, моето блаженство. Душата ми е откровена, аз не тая скрита омраза към тебе, защото си отказал да го изпълниш.“ Той не бива да бъде забравен, той сигурно е спасил много хора със своя пример, но въпреки това той не би станал баща на вярата, защото велико е да се откажеш от желанието си, но още по-велико е да го съхраниш.

¹ Библия. Първо послание на светия апостол Павел до коринтяните, 3, 18.

² Библия. Послание на светия апостол Павел до евреите, 11, 9.

³ Римският поет Овидий.

⁴ Библия. Мойсей. Книга първа, 22, 17—18.

⁵ Овидий.

ниш в себе си, след като веднъж си се отказал от него. Велико е да уловиш вечното, но още по-велико е да съхраниш в себе си временното, след като веднъж си се отказал от него. И тогава настъпил мигът на събдновението. Ако Авраам не бе вярвал, тогава Сара положително щеше да умре от мъка, а Авраам щеше да изтлее от страдание, нямаше да проумее събдновението, а щеше да се усмихва над него, като на младежка мечта. Но Авраам вярвал, затова той е бил млад, защото този, който винаги се надява на най-доброто, той остарява, измамен от живота, а този, който винаги се подготвя за най-лошото, той преждевременно остарява, но този, който вярва, той съхранява вечна младост. Зашто Сара, макар вече безызана от преклонна възраст, е била все още твърде млада, за да желае радостта на майка, и Авраам, макар и с посивели коси, е бил твърде млад, за да желае да бъде баща. Във висшесмисъл необикновеното чудо се състои в това, че всичко е станало според тяхното очакване, а в по-дълбок смисъл чудото на вярата се състои в това, че Авраам и Сара са били достатъчно млади, за да желаят подобно нещо и че вярата е съхранила тяхното желание, а така — и тяхната младост. Той приел събдновението на обета, приел го с вяра и всичко е станало според обета и според вярата, защото Мойсей ударил скалата със своята пръчка⁶, но той не вярвал.

Тогава настъпила голяма радост в дома на Авраам, тогава Сара станала булка в деня на златната сватба.

Но не било писано да стане така. Авраам трябвало да бъде изкушен още веднъж. Той се борил с онези ловка сила, която изнамира всичко, с онези бдителен враг, който никога не дреме, с онези възрастни мъж, който надживява всичко, той се борил с *времето* и съхранил вярата. Сега целият ужас на борбата бива събран в един-единствен миг. „И бог, изкушавайки Авраам, му рече: вземи Исаака, единичкия си син, когото ти обичаш, и отиди в земята Мория и там го принеси в жертва на всесъжение на една от планините, която аз ще ти покажа.“

Така всичко било *про и г р а н о*, по-ужасно, отколкото ако никога не се бе случвало! Нима Господ само се е подиграл с Авраам? По чуден начин той направил невъзможното възможно, и ето че сега той отново искал да го види унищожено. Това е било всъщност една глупост, ала Авраам не се е смял над нея, както Сара, когато обетът бил възвестен⁷. Всичко било седемдесет години мъчително очакване, кратката радост от събдновението на вярата. Кой е тогава този, който ще изтрие тоягата от ръцете на стареца, кой е този, който изисква той сам да я счупи? Кой е този, който донася безутеха над посивелите коси на човек, кой е този, който изисква той сам да го направи? Нима няма никакво състрадание към достопочтения старец, състрадание към невинното дете? И все пак Авраам е бил избранник на бог, и господ е бил този, който му е наложил изпитанието. Всичко би трябвало да бъде сега пропийляно! Прекрасният спомен в човешкия род, обетът за семето на Авраам, нима това е било само едно хрумване, бегла мисъл, минала на бог през ума, която сега Авраам трябва да заличи? Нима онова прекрасно съкровище⁸, старо, колкото и вярата в сърцето на Авраам, много, много години по-възрастна от Исаак, плодът на Авраамовия живот, осветен от молитви, съзрял в борбата благословията върху устните на Авраам, нима този плод трябва сега да бъде без време откъснат и да остане без смисъл, защото какъв смисъл би имало, ако Исаак би бил принесен в жертва? Онзи тъжен, но и блажен час, когато Авраам трябвало да вземе сбогом с всичко най-мило, когато той още веднъж — за последен път — е трябвало да повдигне достопочтейата си глава, когато лицето му е трябвало да грее като лика на господ, когато е трябвало да вложи цялата си душа в една благословия, която би притежавала силата да направи Исаак благословен завинаги, този час нима никога не ще настъпи? Защото наистина Авраам е трябвало да се сбогува с Исаак, но по такъв начин, че той сам да остане. Смъртта е трябвало да ги раздели, но така, че Исаак да стане нейната плячка. Старият човек не е трябвало, щастлив в смъртта, да положи ръка за благослов върху Исаак, а, омерзен от живота, да сложи ръка на насилниче върху Исаак. И бог бе този, който го подложи на изпитание. О, тежко! Тежко на пратеника, който би застанал пред Авраам с подобна вест. Кой би се осмелил да стане вестител на такава тъжна вест? Но бог бе този, който поставя Авраам на изпитание.

Но Авраам е вярвал и вярвал за този живот. Да, ако вярата му се отнасяше просто до нещо в бъдещето, тогава той по-лесно би захвърлил всичко, за да избяга далеч от този свят, на който той не принадлежи. Но вярата на Авраам не била такава, ако изобщо съществува такава вяра. Зашто всъщност това не е вяра, а най-далечната възможност на вярата, която на най-крайния хоризонт предчу-

⁶ Библия. Мойсей. Книга четвърта, 20, 11.

⁷ Библия. Мойсей. Книга първа, 18, 12.

⁸ Библия. Мойсей. Книга първа, 12, 2.

ствува своя обект, отделена от него посредством една бездънна пропаст, в чиято дълбочина отчаянието играе играта си. Авраам е вярвал именно за този живот, че трябва да остане в страната, почитащ от народа, благословен в рода, незабравим за Исаак, неговото най-скъпо имане в живота, когото той обгръща с любов, за който е само един жалък израз да се каже, че е изпълнил верно дълга на бащата да обича сина си, както и звучи в подканата на бога: вземи сина, когото обичаш. Иаком е имал 12 сина, а само един е обичал, Авраам имал един-единствен син, когото обичал.

Но Авраам е вярвал и не се е съмнявал, той вярвал в невъзможното. Ако се е съмнявал, тогава Авраам би направил нещо друго, велико и прекрасно, защото, как би могъл Авраам да направи нещо друго, освен нещо, което е велико и прекрасно? Той би отишъл на планината Мория, би нацепил дървата, запалил кладата, извадил ножа, и би извикал към бог: „Не отхвърляй тази жертва, това не е най-доброто, което аз имам, това аз добре знам, защото какво представлява един стар човек в сравнение с детето на обета, но това е най-доброто, което аз мога да ти дам. Не оставяй Исаак никога да узнае, че трябва да се утешава със своята младост.“ Той би забил ножа в собствените си гърди. Светът би му се възхищавал, и името му никога нямаше да бъде забравено, но едно е да му се възхищават, друго е да станеш пътеводна звезда, която спасява падналия духом.

Но Авраам вярвал. С молитвата си той не искал да трогне господ за себе си и само когато над Содом и Гомор се стоварило справедливото наказание, Авраам отправил към бог молитви за тях.

Ние четем в Светото писание⁹: „И бог, изкушавайки Авраам, му рече: Аврааме, Аврааме, къде си? И Авраам отговори: ето ме. Ти, към когото отправям словото си, и с теб ли е било така? Когато отдалече си видал, че приближават тежките изпитни, не каза ли ти тогава на планините, скрийте ме, и на хълмовете, затрушайте ме?¹⁰ Или, ако си бил по-силен, нима кракът не се влачеше бавно по пътя, нима той не копнееше да се обърне назад към старите следи? Когато ти бе повикал, отговори ли ти, или не отговори, може би тихо, шепнешком? Не така обаче Авраам, щастлив, непринуден, изпълнен с доверие, отговорил той силно: Ето ме.“

По-нататък ние четем¹¹: „И Авраам станал рано сутринта. Той сякаш отивал на празник, толкова се бил разбързал, и рано сутринта той бил на уреченото място, на планината Мория. Той не казал нищо на Сара, нито пък на Елиезер, та кой би могъл да го разбере, та нима изкушението в своята същност не бе обет за мълчание? Той нацепил дървата, вързал Исаак, запалил кладата, извадил ножа.“

Слушателю мой! Имало е много бащи, които са вярвали, че губят с детето си най-скъпото на света, че биват лишени от всякаква надежда за бъдещето. Но не е имало никой, който в този смисъл да е бил дете на обета, както е бил Исаак за Авраам. Имало е много бащи, които са загубили децата си, но по неотменимата и -неведома воля на бога, чиято ръка е посегнала на тях. Не така обаче е било с Авраам. За него е било отредено едно по-тежко изпитание и съдбата на Исаак е била положена заедно с ножа в ръката на Авраам. И ето, той, старецът, е стоял там, с единствената си надежда! Но не са го измъчвали съмнения, той не е гледал, изпълнен със страх, наляво или надясно, не е предизвиквал небето с молби. Той е знаел, това е бог, Всемогъщият, който го поставя на изпитание, той е знаел, това е най-тежката жертва, която би могла да бъде изискана от него, но също така е знаел, че никоя жертва не е прекалено голяма, шом бог я изиска, и тогава извадил ножа.

Кой е подкрепял ръката на Авраам, кой е държал десницата му въздигната, за да не падне безсилна? Този, който погледне натам, се сковала от ужас. Кой е подкрепял душата на Авраам, та да не му причернее пред очите, така че той да не може да вини нито Исаак, нито овена! Този, който е погледнал натам, ослепява. И все пак може би рядко се случва някой да се скове или да ослепее, още по-рядко се среща този, който достойно разказва за това, което се е случило. Всички ние знаем — това е било просто едно изпитание.

Ако Авраам, когато е стоял върху планината Мория, се бе съмнявал, ако той би се озъртал наоколо си, без да знае какво да прави, ако той, изваждайки ножа, случайно би открил овена, ако бог му би позволил да го жертва вместо Исаак, тогава той би се прибрал у дома, всичко би било по старому, той би имал Сара, би запалил Исаак и все пак колко променен щеше да бъде! Защото неговото завръщане би било едно бягство, неговото спасение — една случайност, неговата награда — срам, неговото бъдеще — може би безнадеждно. Тогава той нито би доказал вярата си, нито божията милост,

⁹ Библия. Мойсей. Книга първа, 22, 1.

¹⁰ По Евангелието на Лука, 23, 30.

¹¹ Библия. Мойсей. Книга първа, 22, 3.

но би доказал колко ужасно е да се изкачиш на планината Мория. Тогава Авраам не би бил забравен, нито планината Мория. Тя нямаше да бъде спомената като Арарат, на която се спрял ковчегът на Ной¹², а назовавана като нещо ужасно, защото там Авраам се е усъмнил.

Достопочтени отче, Аврааме! Когато ти се отправи за дома от планината Мория, на теб не ти бе нужно похвално слово, реч, която да би могла да те утеши за загубата, защото ти спечели всичко и запази Исаак, не беше ли така? Господ не го взе повече от теб и ти седеше щастлив заедно с него на масата в твоята хижа, както ще правиш отсега нататък векови веков. Достопочтени отче, Аврааме! Хилядолетия са изтекли от онези дни, но на теб не ти е нужен някой закъснял почитател, който да може да изтригне спомена за теб от властта на забвението, защото всяка уста те възпоменава и все пак ти възнаграждаваш твоя почитател по-прекрасно от всеки друг, ти го приемаш в отвъдния свят блажен в скута си, ти запленаваш тук околото му и сърцето му с чудотворното си дело. Достопочтени отче, Аврааме! Втори баша на рода! Ти, който пръв преживя и засвидетелства онази огромна страст, която презря ужасната борба с бушването на стихията и силите на сътворението, за да се бориш срещу бог, ти, който пръв опозна онази висша страст, този свят, чист, смирен израз на божествената лудост, от която са се възхищавали езичниците¹³, прости на този, който се осмели да говори за твоя възхвала, в случай, че не го е направил, както заслужаваш. Той говори смирено, сякаш това бе желанието на сърцето му, говори кратко, както подобава, но той няма никога да забрави, че на теб ти бяха нужни сто години¹⁴, за да получиш един син на старостта против очакванията си, че ти е трябвало да извадиш ножа, преди да получиш обратно Исаак — той никога няма да забрави, че за сто и тридесет години не си стигнал по-далеч от вярата си.

ПРОБЛЕМАТА

Временна експекторация

Една стара поговорка от света на външното и видимото казва: „Който не работи, не бива да яде.“ Колкото и странно да е, поговорката не важи за света, където ѝ е мястото, защото външният свят е подвластен на закона на несъвършенството и тук отново и все отново се повтаря, че също и този, който не работи, има какво да яде, че и този, който спи, получава повече от този, който работи. Във външния свят всичко принадлежи на този, който го държи в ръцете си, там човек подлежи на закона на безразличието и този, който притежава пръстена, на него се подчинява духът на пръстена, все едно дали той е Нуредин или Аладин, и този, който има съкровищата на света, той ги притежава, независимо по какъв начин ги е придобил. В света на духа е друго. Тук цари вечен божествен ред, тук не вали както над справедливите, така и над несправедливите, тук слънцето не греє както над доброто, така и над злото, тук важи правилото, че само този, който работи, има какво да яде, само този, който е изпитал страх, ще намери покой, само този, който се спусне в подземното царство, ще спаси любимата, само този, който вади ножа, получава Исаак обратно. Който не иска да работи, няма да получи нищо за ялене, а ще бъде измамен, както боговете измамили Орфей с една въздушна фигура, вместо да му върнат любимата¹⁵. Измамили го, защото той бил разглезен, не бил зрял, измамили го, защото бил свирач на цитра, а не мъж. Тук не помага да имаме за баша Авраам или седемнадесет предци, защото за този, който не иска да работи, важи това, което е написано за девичите на Израел¹⁶: „Той ражда вятър, но този, който иска да работи, той ражда собствения си баша...“

Съществува едно знание, което се осмелява да въведе в света на духа същия закон на безразличието, под който пъшка външният свят. Това знание е на мнение, че е достатъчно да се познава великото — друга работа не е нужна. Но затова то не получава хляб, то умира от глад, защото всичко се превръща в злато. Пък и какво знае то? Стотици хиляди древни гърци, безчет хора от по-късните поколения са познавали победите на Милтиад¹⁷, но е имало само един, който изгубил съня си заради

¹² Библия. Мойсей. Книга първа, 8, 4.

¹³ Платон. Файдър, 256 б.

¹⁴ Библия. Мойсей. Книга първа, 21, 5.

¹⁵ Платон. Симпосион, 179 д.

¹⁶ Библия. Исайя, 26, 18.

¹⁷ Милтиад (ок. 550—489 г. пр. н. е.) — атински държавник и пълководец, командувал атинската войска в Маратонската битка.

тях¹⁸. Безброй поколения са познавали легендата за Авраам дума по дума — колко от тях обаче са изгубили съня си?

Историята за Авраам има обаче странното свойство, че винаги остава прекрасна, колкото и недостатъчно да я разбираме. Но въпреки това и тук важи правилото, дали човек иска да работи и да бъде обременен. Човек обаче не иска да работи и все пак иска да разбере историята¹⁹. Прославя се честа на Авраам, но по какъв начин? На цялото се придава един съвсем обикновен израз: „Великото бе това, че обичал бог по такъв начин, че искал да му принесе в жертва най-скъпото, което е имал.“ Това е много вярно, но „най-скъпото“ е един неопределен израз. По време на мисълта и на речта Исаак се идентифицира съвсем спокойно с най-скъпото и мислителят може спокойно да си пуши лулата по време на размишлението, а слушателят — да изпружи удобно крака пред себе си. Ако богатият младеж, когото Христос срещнал по пътя си, бе продал цялото си имущество²⁰ и го бе раздал на бедните, тогава ние щяхме да го възхваляваме, както всичко велико, и все пак не бихме го разбрали, без да работим, но въпреки това той не би станал един Авраам, независимо че е пожертвувал най-скъпото. Това, което бива пропуснато от разказа за Авраам, е страхът, защото по отношение на пари аз нямам никакво етично задължение, но по отношение на сина бащата има най-висшето и най-святото задължение. Но страхът е опасно нещо за мекшащи хора, затова ние го забравяме и въпреки това обаче искаме да разказваме за Авраам. И ето, ние разказваме, а по време на разказа двата изречения се сменят: Исаак и най-скъпото. Всичко върви отлично. Ако обаче се случи сред слушателите да се намира някой, който да страда от безсъние, тогава най-опасното, най-дълбокото трагично и комично недоразумение е неизбежно. Той би отишъл у дома си и би се опитал да направи, както Авраам, защото нали синът е най-скъпото. Ако онзи проповедник би могъл да научи това, тогава той може би би отишъл при него, би събрал цялото си душевно достойнство и би извикал: „Отвратителни човече, измет на обществото, кой дявол е влязъл в тебе, че да искаш да убиеш сина си?“ И пасторът, който не усетил каквото и да било сторещаване или се е поизпотил, проповядвайки за Авраам, би се учудил на самия себе си, на гнева и на сериозността, с които е сразил онзи беден човечец. Той би бил доволен от самия себе си, защото той никога не е говорил с такъв плам и патетичност, той би казал на себе си и на жена си: „Аз съм оратор, това, което ми е липсвало, е било поводът, защото, когато разказвах в неделя за Авраам, аз съвсем не се чувствувах дълбоко затрогнат.“ Ако същият оратор би имал малко излишек от разум, от който да би могъл да се лиши, то аз мисля, той би го изгубил, ако грешникът би отговорил спокойно и с достойнство: та върху това ти сам проповядва в неделя. Как би могло да хрумне на пастора подобно нещо, и все пак би било така, а грешката би била само тази, че той не е знаел какво говори. Жалко, че няма пост, който би се решил да предпочете таква ситуация пред глуповатите сюжети, с които се пълнят комедиите и романите! Комичното и трагичното се докосват тук в абсолютна безкрайност. Словото на пастора е било може би само по себе си вече смешно, но то е станало безкрайно смешно със своето въздействие и все пак то е било нещо съвсем естествено. Или, ако грешникът наистина, без да възрази каквото и да било, се повлине от назидателното слово на пастора, ако този усърден духовник си би отишъл щастлив у дома, щастлив от съзнанието, че въздейства върху своите пасоми не само от амвона, но преди всичко с непреодолима сила на душеприказчик, въздушевайки в неделя религиозната община, докато в понеделник подобно на херувим с пламтящ меч застава пред грешника, който с делото си иска да опозори онова старо слово, че в света не става така, както проповядва пасторът²¹.

Ако обаче грешникът не бъде убеден, неговото положение тогава е твърде трагично. В такъв случай той евентуално ще бъде екзекутиран или изпратен в лудница — накратко, той ще стане нещастен по отношение на така наречената действителност. В друг един смисъл аз добре бих могъл да си представя, че Авраам би го направил щастлив, защото този, който работи, не загива.

С какво се обяснява едно противоречие като това на онзи оратор? Появява ли се затова, защото Авраам твърди, че е велик човек, така че и това, което той върши, е велико, и когато друг някой върши същото, тогава това е грях, хрепящ до небето грях? Ако е така, аз не желая да се присъединявам

¹⁸ Плутарх. Темистокъл, 3, 3.

¹⁹ Библия. Матей, 2, 28.

²⁰ Библия. Матей, 19, 16.

²¹ В стари дни са казвали: „Печално е, че на света не става така, както проповядва пасторът. Може би ще дойде времето, особено с помощта на философията, когато ще може да се каже: за щастие не става така, както проповядва пасторът, защото в живота има малко смисъл и разум, а в неговите проповеди няма абсолютно никакъв.“ — Б. а.

към подобни безмислени хвалебствия. Ако вярата не може да превърне това, че той иска да убие сина си, в едно свято действие, тогава нека над Авраам да бъде прочетена същата присъда, както над всеки друг. Ако може би липсва смелост на човек да осъществи своята мисъл, да каже, че Авраам е бил убиец, тогава положително е по-добре да се придобие тази смелост, отколкото да се губи времето с незаслужени хвалебствия. Етичският израз за постъпката на Авраам е, че той е искал да убие Исаак, религиозният — че той е искал да пожертвува Исаак, но именно в това противоречие се съдържа страхът, който наистина може да лиши от син един човек и все пак без този страх Авраам не е този, който е. Или може би Авраам съвсем не е направил това, за което се разказва, може би поради особените обстоятелства на епохата да е било нещо съвсем друго, така че нека го забравим. Зашто струва ли си усилията да припомняме едно минало, което не може да стане настояще. Или може би този оратор е забравил нещо, което да отговаря на етичската забрана, че Исаак е бил синът? Отнеме ли се вярата, като се превърне в едно нищо, тогава остава само голият факт, че Авраам е искал да убие Исаак, а всеки лесно би могъл да последва неговия пример, лишен от вяра. Искам да кажа, че единствено вярата е, която прави това трудно изпълнимо за него.

От своя страна аз не съм лишен от смелостта да промисля една мисъл докрай. Досега не съм се страхувал от никоя мисъл и, ако се натъкна на една такава, надявам се, че най-малкото ще имам откровеността да кажа, че от тази мисъл аз се страхувам, тя разбушува нещо друго в мен и затова аз не искам да я мисля, и ако постъпвам несправедливо по този начин, наказанието няма да закъснее. Ако бих приел като присъда на истината, че Авраам е бил убиец, тогава аз не знам дали бих могъл да накарам pieteta си към него да замълчи. Ако обаче съм го мислел, предполагам, че не бих го споделил с никого, защото в такива мисли не бива да се посещават други. Но Авраам не е никаква измамна илюзия, той не е придобил славата си насън, той я дължи на някаква прищявка на съдбата.

Може ли тогава да се говори без задръжки за Авраам, без да се рискува, че някой отделен човек ще изпадне в заблуда и ще направи същото?²² Ако не смея да направя това, тогава аз съвсем ще замълча за Авраам и преди всичко аз не бих го приизлил дотам, че именно посредством това да се превърне в капан за слабия. Ако всъщност превърнем вярата във всичко, в това, което е тя, аз мисля, че човек в наше време може без риск да говори за нея, което съвсем не преувеличаваше значението на вярата, защото само чрез вярата човек постига прилика с Авраам, а не посредством убийството. Превърнем ли любовта в човека в повърхностно настроение, сладострастно възмущение, тогава се поставят само капани за слабия, ако искаме да говорим за делата на любовта. Временно възмущение изпитва, разбира се, всеки един, но ако поради това всеки иска да направи ужасното, което любовта е осветила²³ като безсмъртно дело, тогава всичко е загубено, както делото, така и заблуденият.

Тогава би могло да се говори за Авраам, защото великото никой не може да нахърни, когато то се схваща в неговото величие, то е като един двубъгър меч, който едновременно убива и спасява. Ако жребият се бе паднал на мен да говоря за това, тогава аз преди всичко бих изтъкнал какъв набожен и богобоязлив е бил Авраам, достоен да бъде наречен избранник на бог. Само такъв мъж бива подложен на подобно изпитание, но кой е такъв? След това бих описал как Авраам е обичал Исаак. За тази цел бих помодил всички добри духове да ми помогнат, така че словото ми да бъде пламенно като башината любов. Надявам се, че ще мога да я опиша така, че да няма нито един баша, докдето се простират царствата и земите на краля, който да посмее да твърди, че обича по същия начин сина си. Ако обаче той не е обичал като Авраам, тогава всяка мисъл да пожертвува Исаак би била едно изкушение. Върху това би могло да се говори няколко недели подред, няма защо човек да бърза много. Тогава следствието би било, ако се говори, както подобава, че една част от бащите напълно ще откажат да слушат повече, а за момента ще са щастливи, ако действително им се удалеше да обичат както Авраам. Ако се намереше един-единствен, който, след като е чул великото, но също и ужасното в деянието на Авраам, и все пак би се осмелил да продължи да върви по пътя, тогава аз бих оседлал коня си и бих го придружил. При всяка почивка, докато стигнем до планината Мория, аз ще му обяснявам, че той все още може да се върне обратно, че може да се разкае за недоразумението, че е призван да бъде изкушен в такава борба, той би могъл да признае, че му липсва смелост, така че бог сам трябва да вземе Исаак, ако го е искал. Мое убеждение е, че такъв един човек не е изгубен, че той може да стане блажен, заедно с всички останали, но във времето той не може да постигне това. Не биха ли се съдили, дори и

²² Библия. Лука, 10, 37: „Иди и ти и прави същото“.

²³ Жертвоприношението на Исаак.

в най-вярващите времена, така за един такъв човек? Аз познавах един такъв човек²⁴, който веднъж можеше да спаси живота ми, ако беше великодушен. Той каза просто: „Аз добре виждам какво бих могъл да направя, но не смея, боя се, че по-късно ще ми липсва сила, че аз ще се разкайвам за това.“ Той не бе великодушен, но кой би престанал заради това да продължи да го обича?

Ако бих говорил и бих развълнувал слушателите, така че те да научат нещо за диалектичката борба на вярата, за нейната гигаунтска страст, тогава аз не бих допуснал това те да се заблуждават, да си помислят: „Сега той, разбира се, притежава вярата в такава висока мяра, за нас все пак е достатъчно да се държим за пешовете на палтото му.“ Всъщност аз бих добавил: „Аз съм не притежавам вярата. Аз съм по природа умен и всеки като мен има винаги големи затруднения да и звърши движенията на вярата, без аз сам по себе си да искам да приписвам на тази трудност някаква особена стойност, сякаш умният човек би отишъл по-далеч от точката, до която би стигнал по много по-лесен път и най-обикновеният и прост човек.“

Любовта все пак има в лицето на поетите своите вестители и от време на време чуваме един глас, който умее да пази нейната чест и нейното достойнство, но за вярата не се чува нито дума, кой говори за чест и прослава на тази страст? Философията отива по-далеч. Теологията стои гримирана на прозореца и се мъчи да привлече почитатели, предлага своята прелест на философията. Би било трудно да се разбере Хегел, но да се разбере Авраам е дребна работа. Да се надмогне Хегел би било истинско чудо, но да се надмогне Авраам — това е най-лесното от всичко. Аз от своя страна съм пропилал твърде много време, за да разбира Хегеловата философия, и смятам, че съм я разбрал донякъде, достатъчно дързък съм да твърдя, че ако аз въпреки положените усилия на отделни места не съм в състояние да го разбера, то по-скоро самият той не е бил съвсем ясен. Всичко това аз върша лесно, разбира се, главата ми не страда от това. Ако, напротив, трябва да мисля за Авраам, тогава аз съм като унищожен. Всеки миг погледът ми се спира върху онзи чудовищен парадокс, който представлява съдържанието на неговия живот, всеки миг аз бивам гласнат назад и мисълта ми въпреки цялата своя страст не може да проникне в този парадокс, не може да напредне нито на косяк напред. Аз налягам всеки мускул, за да го прозря, но в същия миг се парализирам.

На мен не е непознато това, на което в света се възхищават, като на велико и благородно, душата ми чувствава родството с това, в цялата си смиреност тя е убедена, че делото, за което героят се бори, е също и мое дело, и осъзнавайки това, аз извиквам на себе си: „Става дума за дете!“ Мислено аз се вживявам в героя, а Авраам аз не мога да се вживея мислено, когато съм изкачил хълма, аз падам обратно, защото това, което ми се предлага, е един парадокс. Но поради това аз съм неясен, нямам предвид, че вярата е нещо незначително, обратно, тя е най-висшето, освен това е непочтено от страна на философията да поставя нещо друго на нейното място и да не защита вярата. Философията не може и не бива да дава вярата, но трябва да разбира себе си и да знае къде лежи силата ѝ, да се пази, да взема, дори да отнема с хитрост от хората нещо, сякаш то е нищо. На мен не са ми непознати неволите и опасностите на живота, аз не се страхувам от тях и вървя смело насреща им. Аз съм също добре запознат с ужасното, паметта ми е като вярна съпруга, а въображението ми е това, което аз самият не съм — едно усърдно малко момиче, което цял ден седи кротко над ръкоделното си, а вечер умее да говори така хубаво с мене, че аз трябва да го слушам внимателно, макар че това, което рисува, невинаги са само ландшафти, цветя или пасторални истории. Аз го гледам в очите, аз не съм страхлив и не го отбягвам, но аз също така знам много добре, че макар и смело да се отправям насреща ѝ, смелостта ми не е смелостта на вярата, не е нещо, което би могло да се сравни с нея. Аз не мога да извърша движението на вярата, не мога да затворя очи и да се хвърля, изпълнен с доверие в абсурда, за мен това е невъзможно, но аз не се хваля с това. Аз съм убеден, че бог е любов, за мен тази мисъл притежава една изконна лирична стойност. Когато тя присъства в мен, аз съм неизказано блажен, отсъства ли, аз копнея още по-силно по нея, отколкото влюбеният по своята любима, но аз не вярвам, тази смелост ми липсва. Любовта на бог е за мен както в пряк, така и в преносен смисъл, несъизмерима за цялата действителност, за нея няма съизмерима мярка. Аз не съм достатъчно страхлив да се оплаквам и жалвам от това, но не и достатъчно хитър да отричам, че вярата е нещо далеч по-висше. Аз отлично мога да издържа да живея по моя си начин, аз съм щастлив и доволен, но радостта ми не е тази на вярата и в сравнение с нея е нещастна. Аз не обременявам бог с моите дребни грижи, отделното не ме занимава, аз гледам само своята любов и поддържам чист и ясен нейния непорочен плам. Вярата е

²⁴ Годеницата му Регине Олсен, която отказва да развали годеща.

убедена, че бог се грижи и за най-дребното. Аз съм доволен, че съм венчан носталгично с него, вярата е достатъчно смирена да се стреми към истински равен брак, защото, че това е смиреност, аз не отричам и няма никога да отричам.

Дали наистина всеки от моите съвременници е в състояние да извърши движението на вярата? Ако не се лъжа прекалено много в тях, те са по-склонни да бъдат горди, да вършат това, което те не вярват, дори че аз мога да направя, което ще рече: несъвършеното. Противно е на моята душа да прави това, което толкова често правят, т. е. да говори нечовешки за великото, сякаш няколкото хилядолетия са огромно отстояние. Аз говоря с удоволствие съвсем човешки за това, сякаш се е случило вчера, и оставям единствено величието да бъде отстоянието, което или възвисява, или осъжда. Ако аз тогава (в качеството си на трагичен герой, тъй като по-нагоре не мога да стигна) бих бил поканен на едно такова изключително кралско пътуване, като това на планината Мория, аз добре знам какво бих направил. Аз не бих проявил страхливост да си остана у дома, също така не бих се маял по пътя, не бих забравил и ножа, за да забавя колкото се може повече изпълнението, аз съм почти убеден, че начаса бих бил там и всичко щеше да бъде в ред — по-скоро щях да съм стигнал там и всичко свършил колкото се може по-бързо. Същевременно обаче аз знам, какво бих направил по-нататък. В същия миг, в който бих се качил на коня, аз бих си казал: Сега всичко е загубено, бог изисква Исаак, аз го жертвувам, заедно с него цялото мое щастие, но бог е любов и той продължава да бъде това за мен, защото в темпоралността бог и аз не можем да говорим един с друг, ние нямаме общ език. Може би един или друг в наше време ще бъде достатъчно глупав, толкова завистлив по отношение на великото, че да си въобрази и да внуши на мен, че ако аз наистина бих го направил, ще да съм направил нещо още по-велико от това, което е направил Авраам, защото моята чудовишна резигнация била далеч по-идеална и по-поетична, отколкото нищетата на Авраам. Всъщност това е най-голямата лъжа. Защото моята чудовишна резигнация би била само сурогат на вярата. Аз не бих могъл тогава да направя повече от безкрайното движение, за да намеря себе си и отново да се покая в себе си. Тогава аз и не бих обичал Исаак така, както Авраам го е обичал. Това, че аз съм бил решен да извърша движението, може човешки казано, да доказва моята смелост, а това, че съм го обичал от цялата си душа, е предпоставката, без която всичко се превръща в едно недеяние, и все пак аз не съм обичал като Авраам, защото тогава аз бих се поколебал в последната минута, без поради това да съм стигнал със закъснение на планината Мория. С поведението си аз бих развалил цялата история защото, ако бих получил Исаак обратно, тогава аз бих изпаднал в затруднение. Това, което е било най-лесно за Авраам, би било трудно за мен, а именно — да се радвам отново на Исаак. Защото този, който с безкрайността на цялата си душа и по собствена воля и сила е извършил безкрайното движение и не е в състояние повече да направи, той запазва Исаак само в болката.

Ала що е направил Авраам? Той не е дошъл нито прекалено рано, нито прекалено късно. Той се качил на осела, поел бавно по пътя и през цялото време е бил изпълнен с вяра. Той е вярвал, че бог няма да изиска Исаак от него, докато той все пак е бил готов да го пожертвува, ако тази жертва бъде поискана от него. Той вярвал по силата на абсурдното, тъй като за човешка пресметливост не би могло да става и дума, и именно това е било абсурдното, че бог, който го е изискал от него, в следващия миг ще отмени изискването си.

Той се изкачил на планината, дори и в мига, когато ножът блясал, той е продължавал да вярва, че бог няма да изиска Исаак. Положително той е бил изненадан от изхода, но посредством едно двойно движение той е стигнал до първоначалното си състояние и затова е приел обратно Исаак, по-щастлив, отколкото първия път. Нека продължим. Ние оставяме Исаак наистина да бъде пожертван. Авраам е вярвал. Той не е вярвал, че някога ще стане блажен в отвъдния свят, а че ще стане щастлив тук, на този свят. Бог би могъл да му дари един нов Исаак, да възкреси за живот пожертвования. Той е вярвал в силата на абсурдното, тъй като всякаква човешка пресметливост е била престанала отдавна. Това, че тъгата може да накара един човек да полудее, е ясно, и това е достатъчно тежко. Че съществува една сила на волята, която може да крайност да се опълчи срещу вятъра, че да спаси разсъдъка, дори и на човек да му се стори малко странно, това също е ясно. Аз не възнамерявам да го омаловажавам, но да можеш да загубиш разсъдъка си и заедно с него — цялата крайност, чийто посредник е тя, и тогава по силата на абсурдното да може да бъде спечелена именно същата крайност, това ужасява душата ми, но въпреки това аз не казвам, че е нещо незначително, тъй като то, напротив, е единственото чудо. По принцип се смята, че това, което вярата постига, не е произведение на изкуството, а груба, недодялана работа, подходяща само за по-ръбатите натура, но отдавна вече това не е така. Дialeктиката

на вярата е най-изтънчената и най-странната от всичко, тя притежава едно възвисяване, за което аз мога да имам само представа, но нищо повече. Аз мога да извърша големия скок от трамплина, посредством който преминавам в безкрайността, гърбът ми е гъвкав като този на въженграч още от детството ми, затова за мен е лесно, аз мога „раз, два, три“ да мина върху главата си в битието, но следващото не мога, защото чудото аз не мога да направя, а само да се учудвам на него. Ако Авраам в мига, в който е преметнал крак върху гърба на осела, си бе казал: „Сега Исаак е загубен“, аз бих могъл по същия начин да го принеса в жертва и тук, у дома, вместо да измивам дългия път до Мория — тогава Авраам не би ми бил нужен, докато сега аз се кланям седем пъти на името му и седемдесет пъти на неговото дело²⁵. Това той всъщност не е направил, нещо, от което следва, че той е бил щастлив да приеме Исаак, истински вътрешно щастлив, че не е била нужна никаква подготовка, никакво време не е било необходимо, за да може вътрешно да се подготви за крайността и нейното шастие. Ако нещата с Авраам не стояха така, тогава може би той би обичал бог, но без да вярва, защото този, който обича бог без вяра, той насочва рефлексията върху себе си, а този, който обича бог, вярвайки, рефлектира върху бог.

Върху този връх стои Авраам. Последният стадий, който той губи от погледа, е безкрайната резигнация. Той действително продължава по-нататък и стига до вярата, защото всички тези изопачени образи на вярата, жалката блудкава леност, която мисли: „Няма нужда, не си заслужава да се тъгува предварително.“ Жалката надежда, която казва: „Човек не знае, какво ще се случи, напълно е възможно, тези изопачени изображения да принадлежат на нищетата на живота и отдавна ги е презряла безкрайната резигнация.“

Авраам аз не мога да разбера, в известен смисъл не мога да науча нищо от него, освен да се учудвам. Ако човек си въобрази, имайки предвид изхода на онази история, че под нейно влияние ще започне да вярва, то той мами сам себе си и ще мами бог относно първото движение на вярата — човек ще смуче житейска мъдрост от паралока. Може би това ще се удаде на този или онзи, защото нашето време не спира при вярата, не спира при нейното чудо да превръща водата във вино — то продължава по-нататък, то превръща виното във вода.

Нима не би било най-доброто да се спре при вярата, и не е ли възмутително, че всеки един иска да отиде още по-нататък? Ако в наше време и това се проявява по най-различен начин, човек не иска да спре при любовта, докълде бихме стигнали тогава? До земна мъдрост, дребнава пресметливост, до низост и нищета, до всичко онова, което може да постави божествения произход на човека под съмнение. Не би ли било по-добре, ако бихме спрели при вярата и при поелата, че този, който стои, трябва да внимава да не падне²⁶, защото движението на вярата трябва непрекъснато да се извършва по силата на абсурдното, но нека да се запомни, по такъв начин, че да не се губи крайността, а тя да бъде напълно спечелена. Аз от своя страна мога добре да опиша движенията на вярата, но самият не мога да ги извърша. Когато искаме да се научим да вършим движенията при плуване, ние можем да се вържем на въжета за тавана — тогава ние ще описваме движенията, но няма да плуваме, така и аз мога да опиша движенията на вярата, но когато бъда хвърлен във водата, тогава аз, разбира се, плувам (тъй като не спадам към тези, които шляпат във вода), но аз извършвам други движения, тези на безкрайността, докато вярата прави противоположното — извършва, след като е извършила движенията на безкрайността, тези на крайността. Хвада на този, който може да извършва тези движения — той прави чудото и аз никога няма да се уморя да му се възхищавам, все едно дали това е Авраам или слугата в Авраамовия дом, дали това е някой професор по философия или някой бедна прислужница — това ми е съвсем безразлично, аз виждам само движенията. Но тях само наблюдавам аз и не позволявам да бъдат разиграван като глупак, нито от самия себе си, нито от някой друг човек. Рицарите на безкрайната резигнация могат лесно да бъдат разпознати, тяхната походка е плавна, дръзка. За разлика от тях тези, които носят дара на вярата, разочароват лесно, защото външността им има една поразяваща прилика с това, което както безкрайната резигнация, така и вярата дълбоко презират — с еснафщината.

Признавам откровенно, в практиката си аз не съм открил убедителен пример, без поради това да искам да отрека, че може би всеки втори човек е точно такъв един пример. Въпреки това обаче в продължение на много години аз съм го търсил напразно. По принцип човек пътува по света, за да види реки и планини, нови звезди, шарени птици, невероятни риби, най-забавни човешки раси, човек се от-

²⁵ Библия. Матей, 18, 21—22.

²⁶ Библия. Коринтяните, Книга първа, 10, 12.

дава на животинската тъпота, която се е втреничила в битието, и човек смята, че е видял нещо. Това мен не ме занимава. Ако обаче знаех къде живее такъв един ридар на вярата, тогава мигновено бих се отпавил към него, защото това чудо ме занимава абсолютно. Нито за миг няма да го избуя от погледа си, всяка минута ще внимавам, как той се разкрива чрез движенията. Аз ще гледам на себе си като на обезпечен в живота и ще разпределям времето си между това да го наблюдавам и сам да извършвам упражнения, и така ще използвам цялото си време да се възхищавам от него. Както казах вече, такъв ридар още не съм намерил, но бих могъл добре да си го представя. Ето го. Сключва се запознанство, представят ме на него. В момента, в който за пръв път го съзирам, в същия този миг аз го отхвърлям от себе си, сам правя един скок назад, склучвам ръце и казвам полугласно: „Боже Господи! Това ли е човекът, наистина ли това е той, та той изглежда като бирник.“ И все пак това е той. Аз се приближавам малко повече до него, внимавам и за най-малкото движение, дали няма да се окаже нещо разнородно, някакъв телеобраз от безкрайното, един поглед, едно изражение, един жест, една тъга, една усмивка, които биха издали безкрайното в неговата разнородност с крайното. Не! Аз разглеждам изпитателно фигурата му от главата до петите, дали случайно няма да видя някоя пукнатина, през която да протегне безкрайното. Не! Той е целият напълно издържан. Неговата атитюда? Тя е стабилна, принадлежи изцяло на крайността, не някакъв издокаран еснаф, който в неделя след обяд излиза на разходка във Фресберг, стъпва здраво по земята — той принадлежи изцяло на света, никой еснаф не би могъл да му принадлежи повече. Нищо не може да бъде забелязано от онова странно и изискано същество, по което се разпознава ридарят на безкрайността. Той се радва на всичко, взема участие във всичко и всеки път, когато ги виждаме да вземат участие в нещо отделно, това се върши с издръжливост, характерна за земята човек, чиято душа е здраво привързана към подобни неща. Той върши работата си и ако го наблюдаваме, бихме могли да си помислим, че той е някой писар, който е загубил душата си в италианското счетоводство, толкова точен е той. Той почива в неделя. Ходи на черква. Никакъв екстатичен поглед или някакъв признак за несъизмеримото не го издават. Ако човек не го познаваше, би било невъзможно да го отдели от останалата тъпа. Защото неговият мощен баритон при песената на псалми издава най-добре, че той притежава здрави гърди. Следобед той ходи на разходка в гората. Той се радва на всичко, което вижда, на гъмжилото от хора, на новите омнибуси, на Сунда. Когато човек го срещне по „Странвайен“, би си помислил, че той е някоя еснафска душица, която веднъж завинаги се е освободила от дребните грижи, именно така се радва той. Защото той не е поет и аз напразно съм се опитвал да изтъгна от него поетичната несъизмеримост. Привечер той се прибира у дома, походката му е отмерена като тази на пощальон. Пътьом си мечтае, че жена му сигурно е приготвила за вечеря някоя вкусна, малка, топла тозба за него, например печена агнешка главичка със зелена салата. Ако срещне някой съмишленник, той би могъл чак до Йостерпорт да продължи да разговаря с него за това ястие със страст, която би подхождала на някой собственик на ресторант. В джоба си той няма дори четири шилинга и все пак е твърдо убеден, че жена му е приготвила именно това вкусно ядене за него. Ако тя действително го е сготвила, тогава би било една достойна за завист гледка за богатите хора и една въздушеяваща гледка за дребния човекче, да го гледат как яде. Защото апетитът му е по-силен от този на Исав²⁷. Но жена му не е приготвила ястието и колкото и да е странно, той е напълно същият. Пътьом той минава покрай една строителна площадка, там среща друг човек. Те разговарят кратко един с друг, и в този миг той издига цяла една къща и притежава нужните за това сили. Непознатият го оставя с мисълта, че навярно той е бил някой капиталист, докато могат удостояван с възхищение ридар си мисли: „Да, ако зависеше от това, лесно бих могъл да го постигна.“ Той стои на отворения прозорец и наблюдава площада, на който живее. Всичко онова, което става там, как един плъх се шумгува в един канал, как децата играят, всичко това го занимава с такава радост от живота, сякаш е момиче на 16 години. И все пак той не е гений, защото у него несъизмеримостта на гения аз напразно се опитвах да изшионирам. Той пуши лулата си след работа. Когато човек го види, би се заклел, че това е млекарят от отсрещата, който дреме в сумрака. Той затваря едното око, когато твърдят, че пет е четири, с едно безгрижие, сякаш е някой лекомислен нехранмайко, и все пак той купува всеки миг, в който живее, изгодното за себе си време на най-висока цена. Защото той прави дори най-малкото единствено по силата на абсурдното. И все пак, и все пак, аз бих могъл да побеснея, ако не по друга причина, то от завист, защото въпреки всичко този човек е извършвал всеки миг движенията на безкрайността и ги върши всеки миг. Той изпразва дълбоката тъга на битието в безкрай-

²⁷ Брат на Иаков. Библия. Матей, Книга първа, 27.

ната резигнация, той познава блаженството на безкрайното, той е изпитал болката да се откаже от всичко, от най-скъпото, което притежава на този свят, и все пак крайността му е толкова вкусна, както и на този, който никога не е познавал нещо по-висше, защото неговото пребиваване в крайността не е показало нито следа от колеблива, страхлива дресура, и все пак той притежава сигурността да се радва на безкрайността, сякаш тя е била най-сигурното нещо от всичко. И все пак, и все пак е цялото земно явление, което той постига, едно ново творение по силата на абсурдното. В безкрайна резигнация той се е отказал от всички, и въпреки това е уловил всичко отново по силата на абсурдното. Той върши непрекъснато движенията на безкрайността, но ги извършва с такава точност и сигурност, че непрекъснато извлича от тях крайността и няма нито секунда, в която човек да подозира нещо друго. За един танцьор би било най-тежката задача да подкоси в определена поза така, че да няма нито една секунда, в която той да търси да улови позата, а със самия скок направо да се озове вече в нея. Може би никой танцьор не е в състояние да направи това, но онзи рицар може. По-голямата част от хората живеят, загубени в мъка и щастие в този свят — това са тези, които подпират сцената и не участвуват в танца. Рицарите на безкрайността са танцьори и притежават сила на издигането. Те извършват движението нагоре и се плъзгат отново надолу. Също и това съвсем не е някое празно прекарване на времето и съвсем не е приятно то да се наблюдава. Но всеки път, когато те се плъзгат долу, те не могат да заемат позата веднага, те се олюляват за миг и тяхното олюляване показва все пак, че те са като чужденци на този свят. Това олюляване е повече или по-малко очебийно според степента как владеят изкуството, но дори и най-изкусният от тези рицари не може да прикрие това олюляване. Не е нужно човек да ги види във въздуха, достатъчно е само той да ги види в мига, в който те докосват или са докоснали земята, за да ги познава. Но за да може да се падне така, че в същата секунда да изглежда, сякаш те стоят и вървят, да се превърне скокът в живота в походка, абсолютно да се изрази сублимното в педестриалното, това може само онзи рицар и това е изключително чудо.

Разбира се, това чудо може лесно да заблуди и затова аз искам да опиша движенията в един определен случай, който може да осветли отношението им към действителността, защото около това се върти всичко. Един младеж се влюбва в една принцеса и смисълът на целия му живот се съдържа в тази любов, и все пак връзката е такава, че не може в никакъв случай да се реализира, невъзможно е да бъде преведена от идеалност в реалност²⁸. Робите на низоостта, жабите в житейското благо крешат, разбира се: подобна любов е безумие, а освен това богатата вдовица на пивоваря също е добра и солидна партия. Нека ги оставим необезпокоявани да квакат в благото. Не така постъпва рицарят на безкрайната резигнация, той не се отказва от любовта, дори и за цялото великолепие на света. Той не е някой фронт. Той се убеждава, първо, че тя действително е смисълът на неговия живот, а душата му е прекалено горда, за да прახосва и най-малкото в някакво опиянение. Той не е страхлив, той не се страхува от това, да я остави да се промъкне в неговите тайни, най-съкровени мисли, да я остави да се увие като лиана около всяка fibra на съзнанието му — ако любовта се окаже нещастна, той няма да може да се откъсне никога от нея. Той усеща блажена наслада, оставяйки любовта да разтърси всеки един негов нерв, и все пак душата му е изпълнена с висша наслада, като на този, който е изпранил бокала с отровата, и чувствава как сокът прониква във всяка капка кръв, защото този миг е живот и смърт²⁹. Когато по такъв начин той е вмукал цялата любов в себе си и се е задълбочил в нея, тогава на него не му липсва смелост да опита, да рискува всичко. Той обхваща с един поглед житейските отношения, той събира бързите мисли, които подобно на дресирани гълби се подчиняват на всеки един негов знак, той размахва пръчката над тях и те се пръсват във всички посоки. Но когато всички те се върнат пак като вестители на тъгата и му разкажат, че това е невъзможно, тогава той замлъква, той им благодарни, остава сам и тогава той предприема движението. Ако това, което аз казвам тук, трябва да има някакво значение, то важи само тогава, когато движението се извършва нормално³⁰.

²⁸ Следва от само себе си, че всеки един друг интерес, в който един индивид е концентрирал за себе си цялата реалност на действителността, може, когато тя се окаже неосъществима, да предизвика движението на резигнацията. Аз обаче съм избрал една любовна история, въз основа на която да покажа тези движения, защото този интерес ще се разбере евентуално по-лесно и по този начин ще освобождава от всякакви размисления, които в един по-дълбок смисъл могат да занимават само съвсем отделни хора. — Б. а.

²⁹ Намеква за смъртта на Сократ, описана в края на „Федон“ от Платон.

³⁰ За това е нужна страст. Всяко едно движение на безкрайността се извършва посредством страст и никаква рефлексия не може да предизвика такова едно движение. Страстта е вечният скок в битието, който обяснява движението, докато медитацията е една химера, която у Хегел трябва да обясни всич-

На първо място рицарят ще притежава силата да концентрира цялото съдържание и смисъл на действителността в едно-единствено желание. Ако на човек липсва тази концентрация, тази затвореност, душата му от самото начало е разпиляна в многообразието, тогава той никога няма да стигне дотам да извърши движението, той ще постъпва в живота умно като финансовите магнати, които влагат капиталата си в различни книжа, за да спечелят от една страна, когато губят от друга, накратко, така той не е рицар. Така рицарят ще притежава силата да концентрира целия резултат на една мисловна операция в един акт на съзнанието. Ако му липсва тази съсредоточеност, душата му от самото начало е разпиляна в многообразието, тогава той никога няма да намери време да извърши движението, той винаги ще тича подир гешефтите си в живота, никога няма да влезе във вечността. Зашто дори и в този миг, когато той е най-близко до нея, той ще открие внезапно, че е забравил нещо, заради което трябва да се върне обратно. Той ще си мисли, че ще може да го направи в следния миг, и това е съвсем вярно, но с подобни разсъждения никога не се стига дотам да се извърши движението, а само се затъва още по-дълбоко в тресавишето.

Следователно рицарят прави движението, но кое движение? Иска ли той да забрави всичко? Зашто то също и в това се съдържа един вид концентрация. Не! Зашто рицарят не противоречи на самия себе си, а е противоречие да забравиш съдържанието на целия си живот и все пак да останеш същия. Да се превърне в друг! За това той не чувства никакво желание, и съвсем не гледа на това като на нещо велико. Само нисшите натура забравят себе си и стават нещо ново. Така перепудата съвсем е забравила, че някога е била гъсеница, а не е изключено отново напълно да забрави, че е била перепуда, ако можеше да стане рибка. Дълбоките натура никога не забравят себе си и никога не стават нещо друго от това, което са. Следователно рицарят ще си спомня за всичко, но това спомняне е именно болката, и все в безкрайната резигнация той е примирен с битието. Любовта към принцесата се е превърнала за него в израз на една вечна любов, приела е религиозен облик, прояснила се е в една любов към вечното същество, което наистина не му обещава събдновение, но все пак го примирява във вечното съзнание за своята валидност в една вечна форма, която никаква действителност не може да му отнеме. Глупаци и млади хора твърдят, че нямало нищо невъзможно за човека. Това обаче е една голяма заблуда. Духовно погледнато, възможно за него е всичко, но в света на крайното има много неща, които не са възможни. Невъзможното обаче рицарят прави възможно, изразявайки го духовно, духовно обаче той го изразява посредством това, че се отказва от него. Желанието, което трябва да го изведе навън в действителността, но което е претърпяло крушение в невъзможността, бива отправено сега навътре, поради което то не е нито загубено, нито пък забравено. Ту тъмни пориви на желанието в него събуждат спомена, ту сам той го събужда, защото е прекалено горд, за да иска това, което е било съдържанието на целия му живот, да е било въпрос на един бегъл момент. Той поддържа тази любов млада и тя расте заедно с него на години и красота. Затова пък на него не му е нужен никакъв повод от страна на крайното за нейното нарастване. От този момент, в който той е направил движението, принцесата е загубена. На него не са му нужни тези нервни еротични потръпвания, когато вижда любимата и т. н., на него също така не му е нужно в краен смисъл непрекъснато да се сбогува с нея, защото той я възпоменава във вечен смисъл и много добре знае, че влюбените, които държат като луди да се сбогуват за последен път, имат право да държат като луди на това, имат право да са на мнение, че това е за последен път, защото в най-скоро време те ще се забравят един друг. Той е схванал дълбоката тайна, че дори и в любовта към един друг човек трябва да си достатъчен сам на себе си. Той не се съобразява повече в краен смисъл с това, което принцесата върши и именно това доказва, че е направил движението безкрайно. Тук имаме възможност да видим дали при отделия индивид движението е истинско или привидно. Някога имало един друг, който си въобразявал, че е извършил движението; но времето минавало, принцесата направила нещо друго — тя например се омъжила за един принц и тогава душата му загубила еластичността на резигнацията. Така той би показал, че не е извършил движението правил-

ко и която същевременно е единственото, което той никога не се е опитал да обясни. Дори и за да се направи известното разграничение на Сократ между това, което разбираме, и това, което не разбираме, е нужна страст и още повече, разбира се, за да се извърши съплинското движение на Сократ, това на неизвестността. Но това, което липсва на времето, не е рефлексия, а страст. Затова и времето в известен смисъл е прекалено жилаво, за да умре, защото смъртта е един от най-странните скокове, и един малък стих от един поет винаги ме е стимулирал много, защото, след като в 5—6 предходни строфи хубаво и просто си е пожелал всички хубави неща в живота, завършва по следния начин: „един блажен скок във вечността“. — Б. а.

но, защото този, който е резигнирал безкрайно, той е достатъчен само на себе си. Рицарят не сменя своята резигнация, той запазва любовта си толкова млада, каквато тя е била в първия миг, той никога не я оставя да се изплъзне, именно защото е извършил движението безкрайно. Това, което върши принцесата, не може да го смути, само нисшите натура имат закона за своите действия в друг човек, представите за своите действия извън себе си. Ако обаче принцесата мисли като него, тогава на пределен план ще излезе красивото. Тогава тя сама ще се посвети в рицарския орден, в който членовете не се приемат посредством гласуване, на който член по-скоро е всеки, който има смелост и може да стане член в рицарския орден, който доказва своето безсмъртие посредством това, че не прави разлика между мъж и жена. Също и тя иска да запази любовта си млада и здрава, също и тя иска да преодолее своята мъка, макар и тя, както се казва в песента, да не лежи всяка вечер в обятията на своя господар. Тези двамата тогава ще си подждат за цяла вечност един на друг, с такъв непохватим такт на „престабелираната хармония“, че ако някога настъпи мигът — един миг, който все пак не ги занимава крайно, защото тогава те ще са вече остарели, — че ако някога настъпи мигът, който допуска да се даде на любовта израз във времето, тогава те ще са в състояние да започнат именно там, където биха започнали, ако още от самото начало биха били свързани един с друг. Този, който разбира това, независимо дали е мъж или жена, никога не може да бъде измамен, защото само нисшите натура си въобразяват, че са измамени. Ако едно момиче не притежава тази гордост, то всъщност не умеє да обича истински, но ако я притежава, тогава дори и хитростта и остроумието на целия свят не могат да го измамят.

В безкрайната резигнация царят мир и спокойствие. Всеки човек, който наистина иска това, който сам не се е унижил посредством това да се подиграва сам на себе си, което е нещо още по-ужасно, отколкото да бъдеш прекалено горд, може сам да се възпитава, да извърши това движение, което в своята болка означава помирение с битието. Безкрайната резигнация е онази риза, за която се разказва в едно старо народно предание. Нишката се преде през сълзи, избелва се със сълзи, ризата се шие със сълзи, но тогава тя и предпазва по-добре от желязо и стомана. Несвършеното в народното предание е това, че един трети може да преработи това платно. Тайната в живота е, че всеки сам трябва да си шие ризата и чудното е, че един мъж може да я ушиє точно толкова добре, колкото и една жена. В безкрайната резигнация цари мир и покой и утеха в болката, това ще рече, когато движението е извършено нормално. Не би ми било трудно обаче да напиша цяла една книга, ако искам да изложа всичките недоразумения, погрешни положения, небрежни движения, на които сам съм се натъквал в моята малка практика. Хората вярват малко в духа, но именно за духа става дума, ако искаме да се осъществим това движение, ако искаме то да не е едностранный резултат на една жестока необходимост и колкото повече то е налице, толкова по-съмнително става всеки път дали движението е нормално. Следователно, ако искаме по-такъв начин да застъпим становището, че студената, неплодородна необходимост трябва по необходимост да присъствува, с това се казва, че никой не може да избявєе смъртта, преди той действително да умре, което на мен ми се струва отявлен материализъм. Но в наше време хората малко се интересуват да се извършват чисти движения. Ако някой, който трябва да се научи да танцува, би казал: „Ето, вече в продължение на столетия едно поколение след друго е учило пози и сега вече е крайно време аз да използвам това предимство и без много да му мисля, да започна с „франсез“³¹ — то положително ще му се смеят малко, но в света на духа подобно нещо се счита крайно приемливо. Какво е всъщност образованието? Аз смятам, че това е онзи курс, който отделният индивид преминава, за да догони сам себе си, и този, който не иска да премине този курс, на него много малко му помага обстоителството, че е роден в най-просветената епоха.

Безкрайната резигнация е последният стадий, който предхожда вярата така, че всеки, който не е извършил това движение, не притежава вярата. Защото едва в безкрайната резигнация аз си оставам сам ясен на себе си в своята вечна значимост и едва тогава може да става дума по силата на вярата да се улнови битието.

Нека сега оставим да се появи рицарят на вярата в описания случай. Той прави изцяло същото, както и другият рицар, той се отказва в безкраен смисъл от любовта, която е съдържание на неговия живот, той е примирен в болката. Но тогава става чудото, той прави още едно движение, по-чудно от всичко, защото той казва: „Аз все пак вярвам, че ще я получа, по силата именно на абсурдното, по силата на това, че за бог няма нищо невъзможно. Абсурдното не спада към диференците, които се

³¹ Танц с разнообразни пози и фигури.

намирам в рамките на принадлежащата на разума сфера. То не е идентично с невероятното, неочакваното, непредполагемото. В мига, в който рицарят е резигнирал, той се е убедил, казано по човешки, в невъзможността, това е било резултатът на разума, и той е имал достатъчно енергия да мисли. В безкраен смисъл обаче е било възможно, и то именно посредством резигнацията от това. Във всеки случай това притежание е същевременно и отказ, обаче за разума това притежание не представя абсурд. Защото разумът продължава непрекъснато да има право, че в света на крайността, в който той нарушава, това е било и си остава една невъзможност. Това съзнание рицарят на вярата притежава също така ясно. Следователно единственото, което може да го спаси, е абсурдното, и него той улавя посредством вярата. Следователно той познава невъзможността и в същия миг вярва в абсурдното, защото, ако иска да осъзнае невъзможността без цялата страст на душата си и не от цялото си сърце, да си въобрази, че притежава вярата, тогава той мами сам себе си и неговото свидетелско показание е необосновано, тъй като той дори не е стигнал до безкрайната резигнация.

Поради това вярата не е някаква естетическа тръпка, а нещо далеч по-висше, именно защото резигнацията е предпоставката за нея — тя не е непосредственият порив на сърцето, а парадоксът на битието. Когато едно такова младо момиче въпреки всички трудности в края на краищата е уверено, че желанието му все пак ще бъде изпълнено, тази увереност съвсем не е увереността на вярата, макар тя да е възпитана от родители християни и може би цяла една година да се е готвила за конфирмация при пастора. В цялата си детинска наивност и невиност тя вярва в тази възможност и тази увереност облагородява нейното съществуване и ѝ придава едно свръхестествено величие, така че тя подобно на вълшебник може да заклина крайните сили на битието и да накара дори камъните да заплачат, докато, от друга страна, в своята обръкваност тя би могла да отиде както при Ирод, така и при Пилат и да трогне цял свят с молбите си. Нейната увереност е изключително трогателна и от нея човек би могъл да научи много, но едно нещо не може да се научи от нея, не може да се научи да се извършват движения, защото нейната увереност не смее в болката на резигнацията да съзри невъзможността.

Така аз мога да разбера, че са нужни сила и енергия и свобода на духа, за да се извърши безкрайното движение на резигнацията. Аз мога същевременно да разбера, че то може да бъде извършено. Това, кое следва, направо ме учудва, мозъкът ми се обръща в главата, защото, след като е направено движението на резигнацията, сега по силата на абсурдното да се получи всичко, да бъде изпълнено желанието напълно, така че нищо да не липсва, това е извън човешките сили, това е едно чудо. Също така разбирам, че увереността на младото момиче е само едно лекомислие в сравнение с непоклатимостта на вярата, макар тя да е съзнавала невъзможността. Всеки път, когато искам да извърша това движение, ми пречирипява пред очите, в същия миг аз се възхищавам на това и в същия миг един чудовищен страх сграбчва душата ми, защото що за нещо е това да се изкушава бог?

И все пак това е движение на вярата и продължава да бъде такова, независимо че философията за обръкване на понятията иска да ни внуши, че тя притежава вярата, макар дори и теологията да я предлага на умерена цена за продажба.

За да резигнираш, не е нужна вяра, защото това, което аз спечелвам в резигнацията, е моето вечно съзнание, и това е едно чисто философско движение, което се осмелявам да извърша, когато това се изисква, и което аз мога да си наложа сам да извърша, защото всеки път, когато някоя крайност поиска да вземе връх над мене, аз се подлагам на глалуване, докато извърша движението, защото моето вечно съзнание е моята любов към бог, а тя за мен стои най-високо от всичко останало. За да резигнираш, не е нужна вяра, но за да издигнеш най-дребното над моето вечно съзнание, за това е нужна вяра, защото това е парадоксът. Често движенията биват обръкани. Казват, че е нужна вяра, за да се откажеш от всичко, а дори чуваме нещо още по-странно — че един човек се оплаква от това, че е загубил вярата и когато погледнем по скълата, за да видим къде се намира той, с учудване виждаме, че той е стигнал до точката, в която трябва да извърши безкрайното движение на резигнацията. Чрез резигнацията аз се отказвам от всичко, това движение аз извършвам по силата на самия себе си и когато не го правя, това е защото съм страхлив и мекушав и без въдушавление и не чувствавам значението на високата чест, засвидетелствувана на всеки човек, да бъде сам свой собствен цензор, което е много по-голяма чест, отколкото да си главен цензор на цялата римска държава. Това движение аз извършвам по силата на самия себе си и това, което аз спечелвам посредством него, е самия себе си в своето вечно съзнание, в блажено разбирателство със своята любов към вечното съществуване. Чрез вярата аз не се отказвам от нещо, напротив, чрез вярата аз получавам всичко, именно в този смисъл, в който се казва, че този, който притежава вяра колкото едно синапено зърно, може да премества планини. Нужна е

чисто човешка смелост за да можеш да се откажеш от цялата темпоралност, за да опечалиш вечността, но нея аз спечелвам и от нея не мога да се откажа за цяла вечност, това е едно противоречие в себе си. Нужна е обаче една парадоксална и смирена смелост, да се улови цялата темпоралност по силата на абсурда, и тази смелост е смелостта на вярата. Благодарение на вярата Авраам не се отказва от Исаак и тъкмо благодарение на вярата той получава обратно Исаак. По силата на резигнацията онзи богат младеж е трябвало да даде всичко и след като го е направил, рицарят на вярата навярно му е казал: „По силата на абсурда ще получиш всеки хелер обратно, можеш да си уверен в това.“ И това слово в никакъв случай не би било безразлично за богатия младеж. Зашто, ако той бе дал цялото си имущество, защото му е било омръзнало, то тогава нещата с неговата резигнация биха стояли зле.

Около темпоралността — крайността се върти всичко. Аз мога със собствена сила да резигнирам по отношение на всичко и да намеря тогава мир и спокойствие в болката, аз мога да се подчиня на всичко, дори и на онзи ужасен демон, по-страшен и от костеливата смърт, който вдъхва ужас на хората, дори и лудостта да размахва пред очите ми своя палачовски костюм, и аз да разбирах по изражението ѝ, че би трябвало аз да съм този, който ще трябва да го облече, все още мога да спася душата си, ако държа не толкова за моето земно щастие, колкото любовта ми към бог да победи у мен. Дори и в този последен миг човек може все още да събере цялата си душа в един-единствен поглед към небето, откъдето идват всички хубави дарове, и този поглед ще бъде разбираем за него и за онзи, когото търси око; че все пак той е останал верен на любовта си. Тогава той може спокойно да облече палачовския костюм. Този, чиято душа не притежава тази романтика, той е продал душата, все едно дали е получил за нея едно царство или няколко жалки сребърника. Но със собствена сила аз не мога да получа и най-малкото от това, което принадлежи на крайността, защото аз използвавам непрекъснатата силата си да резигнирам по отношение на всичко. Със собствена сила аз мога да се откажа от принцесата и аз няма да се мръся, а ще намеря мир и спокойствие в своята болка, но със собствена сила аз не мога да я получа отново, защото ще изразходвам именно силата си, за да резигнирам. Но чрез вярата, казва онзи прекрасен рицар, чрез вярата ти ще я получиш по силата на абсурда.

Ето, виждаш ли, това движение аз не мога да извърша. В момента, в който аз искам да започна с него, всичко се обръща наопаки и аз отново избягвам обратно в болката на резигнацията. Аз мога да плувам в житейското море, но за това мистично реене аз съм прекалено тежък. Да съществувам по такъв начин, че моята противоположност на екзистенцията да се изразява във всеки миг като най-красивата и най-сигурна хармония с нея, това не мога. И все пак би трябвало да е прекрасно да получиш принцесата, това аз казвам всеки миг, и един рицар на резигнацията, който не изрича това, е един измамник, той не е имал нито едно желание и не е съхранил желанието младо в своята болка. Може би е бил някой, който е сметнал за твърде удобно, че желанието не е вечно живо, че жилото на болката се е било притъпило, но такъв един човек не е никакъв рицар. Една свободно родена душа, която би се уловила в това, би презирала себе си и би започнала отначало и преди всичко няма да позволи да бъде измамена от самата себе си. И все пак би трябвало да е прекрасно да може човек да получи принцесата, и все пак рицарят на вярата е единствено щастлив, той е продължител на крайността, докато рицарят на резигнацията е един непознат и чужденец. Прекрасно е да получиш принцесата, да живееш, доволен и щастлив, ден и нощ с нея (защото също и това е мислимо, че рицарят на резигнацията би могъл да получи принцесата, но душата му би прозряла невъзможността за тяхното бъдещо щастие), да живеят така, доволни и щастливи всеки миг, по силата на абсурда, всеки миг да вижда той надвисналия меч над главата на любимата, и все пак да не можеш да намериш покой в болката на резигнацията, а радост по силата на абсурда. Този, който извърши това, той е велик, единственият велик — мисълта за това вълнува душата ми, която никога не се е скъпяла да се възхищава на великото.

Доколкото наистина всеки един в моето обкръжение, който не иска да остане при вярата, е мъж, разбрал ужасното в живота, разбрал какво има предвид Дауб, когато казва, че един войник, който стои сам на пост със заредена пушка при един погреб в бурна нощ, му идват странини мисли, доколкото наистина всеки, който не иска да остане при вярата, е мъж, който притежава душевната сила да проумее мисълта, че желанието е една невъзможност, и след това да отдели време, за да промисли насаме тази мисъл, доколкото всеки, който не иска да остане при вярата, е мъж, който се е примирил във и чрез болката, доколкото всеки, който не иска да остане при вярата, е мъж, който впоследствие (и ако не е направил всичкото, изложено дотук, той не бива и да си създава излишен труд, когато става дума за вярата) би направил чудното, би уловил цялото битие по силата на абсурда — то това, което аз пиша, е най-висшата възхваля на тази епоха, написана от най-нищожния неин представител, който е

знаел да извърши само движението на резигнацията. Но защо тогава хората не искат да се спрат при вярата, защо тогава се чува понякога, че хората се страхуват да признаят, че притежават вярата? Това аз не мога да проумея. Ако някога изобщо бих стигнал дотам да мога да извърша това движение, в бъдеще аз бих пътувал с четири коня.

Наистина ли е така, наистина ли цялата еснафщина, която аз виждам в живота, който аз не осъждам със словата си, а с делата си, действително ли тя не е това, което изглежда, не е ли тя чудото? Това би било мислимо, защото онзи герой на вярата имаше очебийна прилика с това. Защото онзи герой на вярата не беше също и ироник, и хуморист, а нещо още по-висше. В наше време се говори много за ирония и хумор, особено от страна на хора, които никога не са успявали да ги приложат на практика, но които въпреки това са съумявали да обяснят всичко. Аз не съм съвсем незапознат с тези две страсти, аз знам малко повече за тях от това, което пише в датските и датско-немските компедиуми. Поради тази причина аз знам, че тези две страсти са същностно различни от страстта на вярата. Също и иронията, и хуморът насочват рефлексията върху себе си и затова тяхната родина е в сферата на безкрайната резигнация, те имат своята еластичност в това, че индивидът няма обща мярка с действителността.

Последното движение, парадоксалното движение на вярата, аз не мога да извърша, все едно дали е дълг, или нещо друго, макар с прегодямо удоволствие да бих го извършил. Дали един човек има право да каже това, трябва да бъде предоставено на него. Това ще бъде един проблем между него и вечното същество, което е предмет на вярата, дали в това отношение той ще може да постигне доброволно споразумение. Това, което всеки един човек може, е да извърши движението на безкрайната резигнация, и аз от своя страна не бих се колебал да обая всеки един за страхлив, който си въобразява, че не би бил в състояние да го извърши. С вярата нещата стоят другояче. Но това, в което никой човек няма свобода, е да внушава на други, че вярата е нещо нищожно или че е лесна работа, докато тя всъщност е най-великото и най-трудното нещо.

Разказът за Авраам се схваща по друг начин. Възхвалява се божията милост, че той му е дарил отново Исаак, всичко е било просто едно изпитание. Едно изпитание — тази дума би могла да означава много и малко и въпреки това цялото отминава с такава бързина, колкото е нужно, за да се изрече. Качваме се на един крилат кон, в същия миг сме на планината Мория, в същия миг виждаме овена. Забравяме, че Авраам е яздил просто един осел, който напредвал бавно по пътя, че той е имал три дена път, че му е било нужно известно време, за да напечи дърва, да завърже Исаак и да наточи ножа.

И все пак Исаак бива възхваляван. Този, който трябва да разказва за това, може спокойно да поспи до последния четвърт час, преди да трябва да започне да говори, а слушателят може спокойно да заспи по време на разказа, защото всичко върви твърде просто, без допълнителни затруднения за някоя от двете страни. Ако присъствуваше някой мъж, който да страда от безсъние, тогава може би той би си отишъл у дома, би седнал в един ъгъл и би мислил: всичко това е работа на един миг, ако почакаш само една минута, ти ще видиш овена и изпитанието ще се е свършило. Ако проповедникът го завареше в това състояние, тогава аз си представям, че той би пристъпил пред него с цялото свое достойнство и би му казал: „Нещастнико, как си могъл да оставиш душата ти да потъне в подобна глупост. Никакви чудеса вече не се случват и целият живот е едно изпитание.“ И докато все повече се вживява в своите излияния, проповедникът все повече се афектира, става все по-доволен от самия себе си и докато в самата проповед за Авраам не е усетил никакъв наплав на кръв, сега той чувствава как артериите върху челото му се издуват. Може би той би провесил нос, ако грешникът би отговорил спокойно и с достойнство: „Та това е същото, което ти проповядваше последната неделя.“

Нека или теглим една заключителна черта под Авраам, или нека се стреснем от чудовищния парадокс, който представя смисъла на неговия живот, за да можем да разберем, че нашето време, подобно на всяко едно време може да бъде щастливо, ако има вярата. Ако Авраам не е една нула, един фантом, не е някое украшение, което се използва за прекарване на времето, грешката никога не може да се съдържа в това, че грешникът е искал да постъпи също така, важното е да се види колко велико е било това, което Авраам е извършил, за да може човекът сам да отсъди дали притежава призвание и смелост, да бъде поставен по този начин на изпитание. Комичното противоречие в поведението на проповедника бе това, че той превърна Авраам в нещо незначително и въпреки това искаше да забрани на другия да се държи по същия начин.

Не би ли следвало тогава да не се говори за Авраам? Аз смятам, че все пак може. Ако аз трябваше да говоря за него, то аз първо бих описал болката на изпитанието. За тази цел аз като пияница бих изсмукал всички страх, неволя и мъка от страданието на един баша, за да мога да опиша какво Авраам е изстрадал въпреки вярата си. Аз бих напомнил, че пътуването е продължило три дена и голяма част от четвъртия, но тези три дена и половина би трябвало да бъдат безкрайно по-дълги от няколкото хиляди години, които ме делят от Авраам. Аз бих напомнил, че моето мнение е, че всеки човек трябва да може да се върне назад, преди да се впусне в подобно нещо и всеки миг да може, разкайвайки се, да се върне обратно. Ако това се извърши, аз не се страхувам вече от никаква опасност, нито пък се страхувам да събудя желание у хората да бъдат изкушени, както Авраам. Но ако искаме да разпространим една евтина версия за Авраам между хората и въпреки това да упрекваме всеки, който постъпва по същия начин, тогава това би било наистина смешно.

Моето намерение сега е от разказа за Авраам под формата на проблеми да извлека диалектичното, което се съдържа в него, за да видя какъв чудовищен парадокс е вярата, парадокс, който е в състояние да превърне едно убийство в свят и богоугоден акт, един парадокс, който връща Исаак обратно на Авраам, парадокс, който не може да бъде овладян от никаква мисъл, защото вярата започва точно там, където свършва мисълта, мисленето.

Преведе от датски: Стефан Начев